

СЕКЦІЯ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 376.64(477+73)

**ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ «СИРОТА» В УКРАЇНСЬКІЙ
ТА АМЕРИКАНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ Й ПРАКТИЦІ**Беловецька Л.Е., викладач кафедри
іноземних мов та професійної комунікації*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*

Звернення до педагогіки під час вивчення питань сирітства є необхідним, адже саме знання й досвід народу, що знайшли відображення у фольклорних творах, звичаях і обрядах, витворах прикладного мистецтва, є складником основи для розвитку сучасних педагогічних знань. У статті автор розглядає поняття сирота в контексті української і американської законодавчої бази та педагогічної науки. Виділено категорії поняття «сирота» в американській і українській науці.

Ключові слова: *сирота, діти, позбавлені батьківського піклування, напівсирота, відмовник.*

Обращение к педагогике при изучении вопросов сиротства необходимо, ведь именно знания и опыт народа, отраженные в фольклорных произведениях, обычаях и обрядах, произведениях прикладного искусства, являются составляющей основы для развития современных педагогических знаний. В статье автор выделил понятие «сирота» и рассмотрел его в контексте украинской и американской законодательной базы и педагогической науки.

Ключевые слова: *сирота, дети, лишённые родительской опеки, полусирота, отказник.*

Bielovetska L.E. PECULIARITIES OF THE DEFINITION OF THE WORD "ORPHAN" IN UKRAINIAN AND AMERICAN PEDAGOGICAL SCIENCE AND PRACTICE

An appeal to pedagogy in the study of issues of abandonment is necessary, because knowledge and experience, reflected in works of folklore, customs and rituals, works of applied art are the basis for the development of modern pedagogical knowledge. In the article the author highlighted the definition of the word "orphan" and considered it in the context of American and Ukrainian legislative framework and pedagogical science.

Key words: *orphan, children, deprived of parental care, single orphan.*

Постановка проблеми. Складна соціально-економічна ситуація в країні безпосередньо впливає на інститут сім'ї, відображається на загальному соціальному контексті, формуючи середовище, в якому сім'ї існують, і саме сімейні проблеми та конфлікти спричиняють значну кількість негативних явищ біологічного і соціального сирітства. На жаль, не оминула ця проблема і Україну.

Стабільність держави, її економічний розвиток значною мірою залежить від фізичного та духовного розвитку дитини, ставлення держави до проблем дітей, їхніх інтересів і потреб. Одним із критеріїв стану захисту прав дитини та її добробуту в державі є кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається тенденція збільшення кількості дітей-сиріт в Україні, що, своєю чергою, потребує розроблення та впровадження інноваційних технологій, які забезпечуватимуть повноцінний соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Законодавство України гарантує цілу низку пільг і допомогу дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування. Водночас сирітство як явище поширюється. Зважаючи на економічні реалії, кількість українських сімей, які можуть усиновити чи встановити опіку над дітьми-сиротами чи дітьми, позбавленими батьківського піклування, зменшується, а отже, збільшується частка тих дітей, які потрапляють у заклади соціального захисту або все частіше усиновлюються іноземцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть вітчизняними вченими, а саме: В.С. Стешенко, В.П. Піскуновим, І.О. Курило, Л.Г. Цибулько, Н.М. Левчук, О.В. Макаровою, С.В. Нечипоренко, Н.В. Погорецькою, поняття сирітства розглядається в контексті кризи сім'ї, батьківства і дитинства, поширення асоціальних явищ, міграцій населення.

Важливу роль у з'ясуванні проблем соціального сирітства відіграють комплексні соціально-демографічні дослідження: бідності сімей із дітьми; забезпечення доступу різних категорій дітей до послуг основних

галузей соціальної сфери та системи соціального захисту; демографічного і соціально-економічного становища українських сімей; системи цінностей; способу життя; демографічної поведінки; соціально-демографічних характеристик і становища молоді в Україні; проблем усиновлення дітей-сиріт.

В умовах загострення військового конфлікту на сході України особливо актуальними постають наукові доробки вітчизняних вчених щодо покращення соціальної політики стосовно сімей із дітьми, які постраждали від конфлікту, для недопущення соціального сирітства. Сучасне сирітство, зокрема й такі нові його прояви, як дитяча безпритульність, є наслідком недостатньої уваги суспільства, насамперед, органів опіки та піклування до соціальних проблем сімей із дітьми. Невчасне виявлення проблемних сімей, зволікання з вилученням

дітей із таких сімей, недостатній контроль суспільства за вихованням дітей у неблагополучних сім'ях – все це призводить до розвитку важко керованої ситуації, за якої діти часто залишаються напризволяще.

Постановка завдання. Основною метою є дослідження сутності поняття «сирітство» в українській і американській педагогічній науці та практиці.

Викладення основного матеріалу дослідження. Слово «сирота» має складну історію та різноманітні визначення. Найпоширенішим розумінням терміна «сирота» є дитина, чиї батьки померли. Однак дуже часто слово «сирота» використовується для опису дітей, які залишились без батьків із багатьох причин.

Відомо, що проблема сирітства існує в кожній країні і, звичайно ж, залишається проблемою будь-якого суспільства загалом. Проте в кожному суспільстві шля-

Таблиця 1

Визначення категорії наукового дослідження

Категорії	Дефініції	
	Українська довідкова література	Американська довідкова література
Діти-сироти – Orphans	Діти, в яких померли чи загинули батьки.	A minor child who has lost both Parents due to death [12].
Діти, позбавлені батьківського піклування – Children deprived of parental care	Діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів і відсутністю відомостей про їхнє місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти [7].	Minor child whose parents have died, have relinquished their parental rights, or whose parental rights have been terminated by a court of jurisdiction [13]. A child whose parents' rights have been terminated and are waiting to be adopted. Such children have also been defined as "legal orphans".
Відмовник	На жаргоні медичних і соціальних працівників це така дитина, від виховання і утримання якої батьки офіційно відмовилися після народження через убогість матеріального становища або побутову невпорядкованість, або відмовились неповнолітні матері – зі страху перед осудом за небажану вагітність [7].	There is no definition of the given category.
Напівсирота	Законодавство України не містить визначення поняття «напівсирота».	Definitions used by the international community: Single orphan: a child who has lost one parent. Maternal orphan: a child whose mother has died (includes double orphans). Paternal orphan: a child whose father has died (includes double orphans).

хи її подолання різні за формою і змістом. Це залежить від соціально-економічного розвитку, економічного становища, політичного устрою тощо.

Насамперед, зазначимо, що в соціальній політиці Сполучених Штатів Америки (далі – США) категорія дітей, позбавлених батьківського піклування, розглядається, як і в Україні, у площині соціального сирітства. Як свідчать наукові доробки американських і вітчизняних дослідників, соціальне сирітство – явище, обумовлене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків щодо дитини. Соціальні сироти – це особлива група дітей, батьки яких внаслідок соціальних, економічних і морально-психологічних причин не виконують батьківських функцій. На позначення цієї категорії дітей американські дослідники вживають термін «діти, позбавлені батьківського піклування» (*children deprived of parental care*). Під час дослідження проблеми дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за допомогою аналізу української й американської науково-довідкової літератури було визначено сутність і зміст базових категорій дослідження: «діти-сироти», «діти, позбавлені батьківського піклування», «відмовник» (див. табл. 1), що дозволить виокремити основні характеристики системи соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні і США.

Важливо зазначити, що у США слово «сирота» рідко вживається, а замість нього найчастіше вживають «foster child» – «приймна дитина», навіть щодо дітей, які виховуються у фостерних сім'ях і перебувають в інших закладах для утримання та виховання. Американські експерти у справах дітей підкреслюють, що саме це слово реабілітує дітей і найкраще ідентифікує їх. Аналізуючи дані таблиці 1.1, доходимо висновку, що, відповідно до української й американської науково-довідкової літератури, існує певна схожість і розбіжність у трактуванні понять. Сьогодні до категорії дітей, позбавлених батьківського піклування, у США (як і в Україні) відносять такі групи неповнолітніх: дітей, батьки яких оголошені померлими; дітей, вилучених із сім'ї без позбавлення батьківських прав; дітей, батьки яких визнані безвісти зниклими; дітей, батьки яких визнані недієздатними; дітей, батьки яких відбувають покарання в місцях позбавлення волі; дітей, батьки яких перебувають під арештом на час слідства; дітей, батьки яких перебувають у розшуку, ухиляються від сплати аліментів (визначеної суми фінансової батьківської підтримки); дітей, батьки яких перебувають на

тривалому лікуванні в медичних установах (лікарнях); дітей, батьки яких невідомі від народження; дітей, батьки яких відмовились від батьківських прав добровільно. На противагу їм, категорія «соціальний захист» є відмінною і має дещо інше смислове навантаження в згаданих країнах. Згідно з українським законодавством, соціальний захист – це сукупність соціальних і юридичних гарантій, метою яких є забезпечення державою для кожного члена суспільства реалізації його основних соціально-економічних прав, передусім, права на рівень життя, необхідний для нормального відтворення та розвитку особистості [7]. Відповідно ж до американських законів, соціальний захист – це, насамперед, державна допомога тим, хто потребує економічного забезпечення та супроводу, наприклад, безробітним, престарілим, хворим та неправоздатним особам. Також варто наголосити на тому, що у США, на відміну від України, немає поняття «діти, позбавлені батьківського піклування», що пояснюється специфікою функціонування системи соціального захисту та наданням соціальних послуг в Америці.

Термін «сирота» має певні відмінності в історичній і сучасній трактовці.

Так, традиційно сиротою вважалась «дитина або неповнолітній, в якого помер один чи обоє батьків» [5]. Саме в такому значенні термін дотепер подається в тлумачних словниках. Так, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» наводиться таке значення слова «сирота»: 1. Дитина, підліток, що втратили батька й матір або одного з них // Людина, що залишилась без рідних, близьких; одинока, самотня людина [2].

На відміну від зазначеного вище, у сучасній педагогічній літературі термін «сирота» визначається як «дитина, що тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням унаслідок втрати батьків, а також дитина, яка не може з певних причин чи з власних інтересів залишатися в сімейному оточенні й потребує захисту та допомоги з боку держави» [9].

Як бачимо, історично статус сироти надавався дитині у випадку смерті її біологічних батьків, сучасне ж тлумачення включає і категорію дітей, сім'ї яких неспроможні їх виховувати, сиріт за живих батьків, тобто соціальних сиріт.

Основними формами влаштування таких дітей в американському суспільстві є сімейна, державна опіка та піклування родичів. Причому перевага надається сімейним формам: опіка близькими людьми, усиновлення, тимчасове (з перспективою постій-

ного) влаштування в прийомні сім'ї, дитячі будинки (притулки) сімейного типу. Тобто основна увага приділяється зміцненню систем, які дозволяють дитині залишитися із членами сім'ї та родичами. Якщо залишення з родиною не в інтересах дитини, тоді громада і місцева влада шукають шляхи до позитивного спільного рішення: допомога батькам у набутті досвіду виховання дітей з одночасним тимчасовим розміщенням їхньої дитини в прийомну сім'ю.

Ще одна відмінність між Україною і США полягає в сприйнятті феномена сирітства суспільством. Українці вважають дітей-сиріт знедоленими, до деяких із них упереджене ставлення, перед якими держава та суспільство завинили, а отже, повинні облаштовувати їхнє життя, бути терпимими до них, на противагу, американці не виокремлюють дітей-сиріт у спеціальну групу населення та навіть більшість американських дослідників вважають, що саме слово «сирота» має негативну конотацію.

Переведення дитини до державних закладів піклування здійснюється лише тоді, коли вичерпано можливості сімейних і громадських форм, або ж через неможливість ефективного сімейного піклування. Американські соціальні працівники справедливо вважають, що саме сімейне середовище здатне найкраще забезпечити дитину досвідом, необхідними для її повноцінного соціального і культурного розвитку.

Висновки із проведеного дослідження. Варто зазначити, що система державних нормативних актів, які регулюють соціально-гуманітарну політику України щодо дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, недостатньо розвинена, відсутнє поняття «напівсирота» на законодавчому рівні. У результаті дослідження української та американської нормативно-правової бази ми дійшли висновку, що українське законодавство більше зорієнтоване на системне задоволення потреб дітей-сиріт відповідно до структури потреб особистості. У США ж пріоритетною є спрямованість держави на забезпечення сімейних форм опіки дітей-сиріт і менше уваги приділяється комплексній системі задоволення потреб. Вживаючи поняття «дитина-сирота» Україна і США розуміють термін по-різному. Офіційно статус сироти є визнаним в обох державах, але в українському законодавстві він більш широкий.

Законодавство України розробило спеціальні нормативні акти для різних категорій сиріт у державі: напівсиріт; дітей, позбавлених батьківського піклування; соціальних сиріт; всиновлених сиріт; сиріт, переданих під опіку та піклування тощо. США, згідно з національним законодавством, виділяє лише категорію сиріт. Різними для України та США є шляхи потрапляння дитини до закладів освіти інтернатного типу. Якщо в Україні більшість дітей – відмовники, діти, позбавлені батьківського піклування, то у США основною причиною сирітства є смерть обох батьків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артюшкіна Л.М. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л.М. Артюшкіна, А.О. Поляничко. – Суми : СумДПУ, 2002. – 268 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Зарецкий В.К. Пути решения сиротства в России / В.К. Зарецкий, М.О. Дубровская, В.Н. Ослон, А.Б. Холмогорова – М. : ООО «Вопросы психологии», 2002 – 208 с.
4. Кравченко А.И. Социология: Общий курс : [учебное пособие для вузов] / А.И. Кравченко – М. : ПЕРСЭ ; Логос, 2002. – 640 с.
5. Медико-психологічні та соціальні проблеми дітей-сиріт / під ред. М.М. Коренева, І.С. Лебець, Р.О. Моїсеєнко. – К, 2003. – 239 с.
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка : ок. 57 000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 750 с.
7. Оржеховська В.М. Дитяча бездоглядність та безпритульність : історія, проблеми, пошуки / В.М. Оржеховська, В.Є. Виноградова-Бондаренко. – К, 2009. – 172 с.
8. Семигіна Т.В. Словник із соціальної політики / Т.В. Семигіна. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 253 с.
9. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.
10. Соціальна педагогіка : [підручник]. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
11. Duxbury P. Child protection and family support : A practical approach / P. Duxbury // Child and family social work. – 2007. – Vol. 2. – Issue 1. – P. 67–68.
12. Definition from The National Adoption Information Clearing House [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.casnet.org/library/adoption/naic.htm.
13. Definition from the Orphan Foundation of America website [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.orphan.org.